

УДК 656.835.91:7.072:343.9(045)

М. М. Гарига-Грихно, провідний фахівець

Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

А. О. Дяченко, судовий експерт Київського

науково-дослідного інституту судових експертиз

ДО ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ЕКСПЕРТНОЇ ПРАКТИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ФІЛАТЕЛІСТИЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ

На основі аналізу новітньої літератури та розробок у галузі філателістичної експертизи виявлено та обґрунтовано можливість використання методів і прийомів із суміжних наукових дисциплін. Узагальнено класифікацію філателістичної продукції, сформульовано основні цілі і завдання експертного дослідження, досліджено проблему експертизи колекційних підделок.

Ключові слова: експертиза, марка, філателія, перфорація, підробка.

На основе анализа новейшей литературы и разработок в области филателистической экспертизы выявлена и обоснована возможность использования методов и приемов смежных научных дисциплин. Обобщена классификация филателистической продукции, сформулированы основные цели и задачи экспертного исследования, исследована проблема коллекционных подделок.

On the basis of analysis of modern literature and developments in the field Philatelic Examination revealed and proved Possibility practical using methods and techniques from related research disciplines. Based on research been summarized philatelic classification products formulated main objectives and task assessment, also detail the problem expertise collection of fakes.

На сучасному етапі розвитку криміналістичної науки в Україні доволі мала частка наукових досліджень присвячена мистецтвознавчій експертизі взагалі та філателії зокрема. Наразі не існує жодної затвердженої методики чи ґрунтовного роз'яснення щодо ідентифікації та експертизи об'єктів філателістичного походження. Водночас в експертній практиці почастишали випадки призначення зазначених експертиз, зокрема, з метою вирішення питання щодо їх автентичності та культурної цінності.

Метою статті є окреслення особливостей філателістичної продукції та обґрунтування методів її експертного дослідження.

Для розкриття мети статті доцільно насамперед з'ясувати зміст філателістичної експертизи та окреслити завдання, які вона вирішує.

Найповнішим і найточнішим, на нашу думку, є визначення, запропоноване Я. М. Бовиним у 1972 році. Він вважає, що філателістична експертиза — це дослі-

дження марок та інших філателістичних матеріалів фахівцями високої кваліфікації — експертами з метою верифікації автентичності марки, її гасіння, оцінки якості, виявлення косметичного ремонту, прихованих дефектів, правильності франкування, цінності тощо [1, с. 7]. У 2004 році В. Хельриглем визначив філателістичну експертизу як процес, за допомогою якого влада країни, у якій призначають експертизу, просить дипломованого експерта написати висновок щодо справжності філателістичного об'єкта, його реставраційних змін або пошкоджень будь якого іншого характеру» [2, с. 10].

Загалом предметом досліджуваної експертизи можуть бути знаки поштової оплати, докази їх появи, виробництва та застосування. У межах проведення експертизи щодо справжності наданого на дослідження об'єкта досліджують як усі його елементи (наприклад, види марок, гумірування та гасіння), так і зміни в процесі його збереження (можливі недоліки, проведення реставраційних робіт, прикрашання тощо). При цьому допомогти надати висновок і визначити класифікацію за видами і типами друку, водяними знаками може експерт, який спеціалізується на технічній експертизі документів.

Інформацію щодо способів друку та водяних знаків можна знайти в каталогах, розроблених і затверджених міжнародною асоціацією філателістів з різних країн світу [3]. Слід лише мати на увазі, що опис кольору об'єкта експертизи в таких каталогах може містити деякі відмінності у відтінку фарби. Такі розбіжності виникають, як правило, у результаті неправильного змішування друкарської фарби під час виготовлення об'єкта (марки). В основі розбіжностей можуть бути також хімічні чи фізичні чинники (наприклад, так звані коливання кольору в результаті різної насиченості друкарської фарби, що зумовлює світліший або темніший колір). Експерт зазвичай визначає колір об'єкта візуально. Використання спектрального аналізу, спектральної фотометрії, флуоресцентної мікроскопії, хімічних методів дозволяє отримати точніші висновки за певними характеристиками об'єкта, проте їх застосування, на нашу думку, не є обов'язковим та буде доцільним лише стосовно окремих унікальних, рідкісних і цінних екземплярів.

На вирішення філателістичної експертизи найчастіше перед експертами-мистецтвознавцями ставлять такі запитання.

Чи є поштова марка (конверт) справжніми (оригінальними)?

Якою є орієнтовна вартість об'єкта філателістичного походження на момент дослідження?

Чи становить наданий на дослідження об'єкт культурну, історичну цінність?

З метою формулювання об'єктивного висновку експерт має дослідити:

– стосовно конверта:

чи є сліди ремонту;

чи є відреставровані розриви;

чи є сліди відбілювання плям;

як відкрито конверт: край конверта відрізано чи розірвано під час його відкриття;

– стосовно марок:

чи правильно використані марки (наприклад з'ясувати, чи використано марку через кілька років після вилучення її з обігу);

чи були відремонтовані марки (очищені, вибілені);

чи були марки зняті з конверта і приклеєні заново;

чи були марки зняті з конверта;

чи були доклеєні марки на конверт після його проходження через поштове відділення (наприклад, наклеювання марки, яку рідко використовують, на звичайний конверт, що підвищує його цінність);

– стосовно поштових позначок на конверті:

чи справжніми є позначки поштового відділення;

чи відповідають позначки поштового відділення часу використання конверта;

чи не були додані на конверт фальшиві позначки поштового відділення для того, щоб підвищити його цінність;

– стосовно історичного значення та культурної цінності:

якою є орієнтовна вартість об'єкта філателістичного походження;

чи становить наданий на дослідження об'єкт культурну, історичну цінність.

Після проведення зазначених досліджень марку класифікують та визначають, чи не є вона підробкою. Класифікація поштових марок — одне з найскладніших питань у філателії. Існуючі класифікації поштових марок значно різняться, а часом і суперечать одна одній.

Перші поштові марки мали єдине призначення: їх застосовували для оплати листів одного типу. З появою нових поштових послуг з'явилися і нові види марок: для службових листів, доставки газет тощо. Сьогодні знаки поштової оплати та інші марки поділяють у філателістичній літературі на три групи:

– марки загального користування;

– службові марки;

– марки-віньєтки та їм подібні непоштові марки.

Марки першої групи використовують на різних видах поштової кореспонденції. До них належать стандартні марки, які друкують дуже великими тиражами. Їх дидзайн дуже часто тривалий час залишається незмінним.

Марки другої групи — це службові знаки поштової оплати, які використовують установи, організації (включаючи поштові служби) та певні категорії осіб.

Марки третьої групи — не є поштовими марками; вони не призначені для оплати поштової кореспонденції, хоча і можуть поширюватися через поштові установи [4].

Для виготовлення марок нині здебільшого застосовують білий папір або майже білий: сіруватий, жовтуватий, голубуватий. Іноді трапляється тонований папір, забарвлений з одного боку, а також кольоровий, однорідного тону з обох боків.

Зворотний бік марок гумують (проклеюють). В окремих країнах з вологим тропічним кліматом для запобігання злипанню аркушів марки випускають без клею. Іноді для економії клей наносять не суцільним шаром, а у вигляді стрічок, кружалець тощо. Подекуди за допомогою спеціальних форм клей наносять у вигляді візерунків, монограм. За кольором клей здебільшого є жовтуватим, коричнюватим, проте найчастіше білим.

З метою полегшення відокремлення марок однієї від одної аркуш, на якому їх надрукували, перфорують або проколюють (перші марки не перфоровали, їх відрізали ножицями). Перфоровальну машину винайшов працівник Дублінського поштамту Генрі Аргер. Перші марки із зубцями з'явилися в Англії в 1854 році [5, с. 34].

Для того, щоб відрізнити оригінальну марку від підробленої, спеціальних знань експерта має бути достатньо, у тому числі й для вивчення колекційного матеріалу.

Насамперед слід переконаватися, чи виготовлено досліджуваний зразок в офіційному порядку чи він є вигадкою фальсифікатора. Перевіряють також, чи збігається дата гасіння поштового штемпеля з часом виходу з обігу марок, чи відповідають зубці марки розміру і типу, зазначеному в каталозі (для беззубцевих марок — розмірам полів краю), чи збігається колір марки і сорт паперу з описаними у каталозі тощо.

Слід зазначити, що, як би майстерно не був виготовлений фальсифікат, він завжди відрізняється від справжньої марки, і ретельне його вивчення дозволяє виявити ті елементи, які беззаперечно свідчать про підробку. Насамперед це стосується паперу, на якому виготовлено оригінал, — його фальсифікатори не завжди можуть знайти, особливо у випадку, коли папір захищено водяним знаком. Також складно підібрати друкарську фарбу, яка повністю відповідає оригіналу за тоном та якістю. Не менш складною для фальсифікації є і зубцівка. Практично неможливо відтворити її так, щоб вона точно відповідала оригінальній. Може відрізнитися розмір перфорації або дірочки мають іншу форму, вістря зубця виглядає інакше або (що найчастіше) застосовано інший спосіб перфорації (наприклад, лінійний замість рамкового або гребінчастого).

Сьогодні найбільше підробляють наддрук на поштових марках. Під час визначення їх справжності слід ретельно зіставити досліджуваний об'єкт з оригіналом, порівнюючи і вимірюючи кожну літеру, цифру і рядок, звертаючи увагу на взаємне розташування літер нижніх і верхніх рядків. Неодмінно потрібно перевірити поліграфічний спосіб, яким надруковано досліджувану марку (з огляду на характерні особливості кожного виду друку). Як свідчить практика, більшість підробок відтискують вручну.

Загалом ручні кліше можуть бути каучукові, дерев'яні або металеві. У випадку ручного способу нанесення друку часто отримують кривий відбиток.

Зубці марок не лише слід перевіряти точним зубцеміром, а й порівнювати з оригіналом. Марки прикладають зубець до зубця, звертаючи при цьому увагу як на збіг зубців, так і на форму та розмір отворів, а також на форму самих зубців (гострий або тупий зубець).

Справжня марка без зубців повинна мати доволі широкі поля горизонтальних і вертикальних сторін [6].

Найскладнішим завданням для експертів є найважче розпізнання майстерно реставрованих марок, що видають за повноцінні зразки. Зокрема, марка може бути акуратно склеєна з двох або кількох частин; у марки можуть бути нарощені поля, підклеєні відсутні зубці, тонкі місця заповнені паперовою масою, вигорілі від часу фарби оновлено, у результаті чого марка набуває такого вигляду, начебто щойно вийшла з-під друкарського верстата [7].

Нанесення нового клею в простих випадках виявляють шляхом порівняння з оригіналом кольору, густоти поверхневого шару, характерного блиску або смуг клею.

Для виявлення підробки та проведення ґрунтовного дослідження експерт має правильно підібрати інструментарій. Основними обов'язковими приладами є пінцет, лупа, зубцемір, лінійка, мікромметр.

Найпростішим і найважливішим інструментом є пінцет, причому спеціальний, філателістичний. Категорично забороняється брати марку руками, адже волога і

жир з пальців обов'язково залишає свій слід, особливо на клейовому боці марки. Існує кілька видів пінцетів: з гострими та заокругленими кінцями, лопаткою.

Лупу застосовують насамперед у випадку, коли на марках надруковано мікротексти. Для дослідження достатньо лупи 4—6- та 10—15-кратного збільшення.

Як зазначалося, більшість марок нині виготовляють з перфорацією, що полегшує їх відділення. Розмір «зубцівки» визначають числом зубців (отворів) на відрізьку у 2 см. Для вимірювання зубцівки служить зубцемер — картонна або пластикова пластинка, на якій нанесено приблизно 24 рядки, що складаються з точок різного розміру, кожен з рядків на 1/2 точки менший або більший ніж попередній. Для більш точних зубцемерів цей інтервал дорівнює 1/4. Зазвичай наводять розміри від 6—8 до 18. Марку прикладають перфорованою стороною до рядку зубцемеру і переміщують по вертикалі до збігу з точками у рядку.

Для вимірювання товщини паперу застосовують мікрометр.

Підсумовуючи, слід наголосити на тому, що філателістичні колекції мають насамперед духовну цінність, яку не визначено законом. Колекціонери можуть збирати свої колекції роками і передавати наступним поколінням. Колекціонування конвертів, листівок, поштових марок та інших видів поштової продукції нині є одним із найпопулярніших та наймасовіших захоплень у світі. Саме тому цей вид експертизи є доволі актуальним на сучасному етапі розвитку експертної практики. І хоча упродовж двох століть колекціонери та експерти досліджують питання приналежності, класифікації, способів підробок цієї продукції, проте ця проблематика потребує подальших досліджень і систематичних узагальнень.

Список використаної літератури

1. Бовин Я. М. Справочник по экспертизе советских почтовых марок / Я. М. Бовин. — М : ВОФ, 1972.
2. Hellrigl W. C. Philatelic Expertising: The AIEP Handbook of Philatelic Expertising / W. C. Hellrigl. — A.I.E.P. : FFE Journal, 2004.
3. Порядок проведения экспертизы Союзом филателистических экспертов (ФРГ) [Электронный ресурс]. — 2016. — Ч. 1. — Режим доступа : <https://www.bpp.de/de/pruefordnung.html>.
4. Положення про знаки поштової оплати, затверджене наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 24.06.2010 р. № 388.
5. Arnau F. Lexikon der Philatelie. [Briefmarkenkunde von A bis Z] / F. Arnau. — Frankfurt, 1958.
6. Качинский А. Классификация марок / А. Качинський // Филателия СССР. — 1973. — № 11. — С. 26—27.
7. Марки (почтовые) // Большой филателистический словарь / [Владинец Н. И., Ильичев Л. И., Левитас И. Я. и др.] ; под общ. ред. Н. И. Владинца, В. А. Якобса. — М. : Радио и связь, 1988. — 320 с.